

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal

Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Odlomci iz romana "Uhode"

Derviš Sušić

Stigao sam dogovorenog dana. Dvije noći noćio sam u ovdašnjem hanu. Upoznao sam se s nekoliko uglednijih, odnosno oni su se udostojili da me pitaju za ime, porijeklo i razlog dolaska. Ubijedio sam ih u dogovorene podatke.

Na prvi pogled, sve je mirno, ili ja još nisam uspio da izoštrim ušla za ovu sredinu.

Uvijek za koga ste rekli da se mogu u krajnjoj nevolji osloniti na njega, poginuo je prošlog petka, navodno omakla mu kubura. Ljudi iz uprave toliko su domaći da nijedan vjerovatno ne dolazi u obzir za bilo kakvu saradnju. Moraću – od početka.

Donosilac ovog pisma ne zna ni ko ga ni kome šalje. Nagradite ga, ali mu ne vjerujte.

Aršija jedne ovakve bosanske varoši tajna je za stranca, zatvorena kapija za neprovjerenog došljaka, a gnijezdo – svome, leglo u kome se tačno zna ko i kako i kad treba i može da zazine, a kad je vrijeme šutnji. Tajni nema među njima. Ako neko o nečemu šuti, to je samo zapovijest, prijetnja ili molba drugima da u to okom ili jezikom ne diraju.

Ljudi se pokoravaju ili prilagođavaju navikama drugih dok ne nađu sebi mjesto i ne steknu vlastite navike i mjere svoje ličnosti, time se štite od nepredviđenog i mire sa uhođanim. Ovo kruto, sporo, oprezno ponašanje je nepisan ugovor s drugima o podnošenju ili podršci.

Ovdje je malo ko srećan, ako se sporazumijemo da je sreća vedrina od života. A nesreća se podnosi utke kao nemilo oblaćno nebo, kao žir za vratom. Strancu je najgore. Od njihovog tananog ljubaznog podozrenja ima da siđe s uma ili da pobjegne. I najvještiji uhoda biva ovdje odmah prepoznat, izopćen, progan ili osvane u jarku s prerezanim vratom.

Za moju sigurnost ne brinite. Vjeruju mi.

Neke naše pretpostavke o Bosni, Gradačcu i Huseinu bile su netačne. To je posljedica ljenosti naše uprave da pronikne u stvarni život. A i posljedica nedostatka hrabrosti službenika da se pretpostavljenim otvoreno kaže istina.

Za bosanske prilike Gradačac je bogato mjesto. Ne dao Allah da živite u ovakvom obilju. Ovaj svijet je toliko i tako dugo siromašan da mu i ne preostaje ništa drugo do srdžba, mržnja i nada. Sad mi je jasna žestina njihovog nesporazuma s našom upravom.

Život olakšavaju diskretnim milosrdjem. Husein poklanja najčešće i najobilnije.

U petak stari imam proturi me preda se da klanjam džumu. Kad sam završio, i kad držeći starog imam pod ruku, među posljednjima dođoh do vrata, jedan mlad ohol gizdelin pohvali mi posao. Imam mi reče da je to Husein.

Molim da se uzmu u obzir ovi podaci o njemu:

moj je vrsnik, rastom nešto niži od mene, dosta snažan i hitar. Izlazeći, osorno me prekorje što se kao mlad i učen hafiz skitam po carevini i zašto ne skrasim na jednom mjestu. Opravdah se

ponizno da bih bio srećan da nađem negdje stalan posao, a najsrećniji – kad bih se smirio u ovako lijepom šeheru kao što je Gradačac.

Na moju ponudu, ne reče ništa. Ode uz sokak, bez oružja, prav, zamišljen, a za njim trojica njegovih momaka spremnih da zakolju za tren svakog ko makar ružnom riječju nasrne na Husein-bega.

Zasada ne postoji mogućnost ni da se ubije ni otruje.

Vrijeme je mahnito. Osjetljivije krivce iz toplijih krajeva trebalo bi ovamo slati u progonstvo. Od vlage i nemotinje sami bi sebi rezali vratove.

Našao sam stan kod udovice čiji je muž poginuo na Ivankovcu. Čutljiva je i pobožna. Siromašna, ali joj je sve isto kao u džamiji. Nju mi je preporučio stari imam. Mislim da tu je možda upotrijebiti za neke sitnije poslove koje samo žene mogu pospremiti i dokrajčiti.

Pošto je nastupio ramazanišerif, kao sposobnom hafizu daju mi više posla. Učim mukabelu i klanjam teraviju. Znam da Husein svake noći sijeli s najuglednijima, ali nisam uspio da izmamim ni čiji poziv u to društvo. Ne smijem rizikovati toliko da se otvorenije nametnem. Bosanci imaju tako istančan sluh za mjeru u odnosima da je opasno požuriti koliko i zakasniti.

Mada sam sretao Huseina i bio mu toliko blizu da sam ga mogao zboosti, ali ne i uteći, nije me nijednom pogledao. Ipak, imam utisak da me vidi, mjeri i provjerava.

Bošnjak je po prirodi skroman. Husein me čutim vježba za krunu. Pazite – bošnjačka tvrdoglavost i čurčijanska mržnja, naslijeđena od majke, ako se udruže, stvorile od njega golemog protivnika našim namjerama u Bosni. Naša odlaganja idu mu naruku.

Stvari carske uprave u Gradačcu ne idu ni osrednje, kamo li podnošljivo. Ako igdje u Bosni dođe uskoro do pobune, počeće ovdje. Zasad ne znam ni za jednu pojedinost priprema za takav poduhvat. Ne vjerujem da bi i samu pomisao na pobunu mogli sakriti od mene.

Udovica mi izokola nudi svoju sestrinu, četrdeset dunuma oranice, osamnaest dunuma voćnjaka, dva dobra vola i kravu. Navodim to kao primjer koliko me zavoljela. Od nje sam saznao štošta o Huseinovim ukulanima, premda ovaj siromašniji svijet bogobojačljivo čuti o kapetanovoj kući i poslovima kao o svetim tajnama.

Ako vas zanima njegovo bogatstvo, ne mogu ga posve dokučiti. Jedan govorljiv čovjek tvrdio mi je da bi Husien mogao izdržavati 15.000 vojnika godinu dana, i to u ratu. Ima znakova da ga Austrija pomaže na dva načina: pozajmicama bez čvrstog roka otplate i vrlo povoljnim cijenama njegovom žitu, stoci, drvetu, voću, vuni, vosku i sijenu. Njegova majka s ponosom tvrdi da je on jedini Gradašević koji zna gdje mu je svaki groš. Onda – mnogo zna.

Molim da mi se prvom prilikom pošalje dovoljno novaca. Vrijeme je da počnem tkati predviđenu mrežu.

Husein je kapetan, ali ne turski, nego svoj. Ne postoji mogućnost direktnog atentata. Naša ideja nema takvog fanatika koji bi digao ruku na ovog oholog odmetnika, svjestan da će odmah biti raskomadano. U ovom kraju zatim, ne može se naći čovjek koji ga toliko mrzi, da bi radi zadovoljenja mržnje poginuo.

Husein nije polupismeni posjednik koji hrani bandu odmetnika za obračune s istim takvim susjedom. On je Evropljanin koji klanja, i Bošnjak koji mrzi Turke.

Husein nije priglup bogatun, opterećen strastima uobičajenim u bošnjačke provincijalne vlastele, kao što su posjedovanje i titularna superiornost. Posjed, titule i lični prestiž samo su mu sredstva. Cilj je vladanje Bosnom. Predlažem da se pozove u Travnik. Prihvatio bih se da pripremim čauša kome će puška slućajno omaniti.

Husein nije despot. Kad prolazi čaršijom, pješice, ljubazno se javi svakom starijem. Kad jaše pred

pratnjom, ljudi se sklone u kraj i smiješe se i dive i konjima i jaha?ima. Njegova mo? je u nadi krajnje zaostalog seljaštva i zanatlija da ?e pod njegovim bajrakom izi?i iz opšte bijede. Za?udo, niko ne zavidi njegovom bogatstvu, niti ikog ?ulja nepovjerenje prema njemu zbog ogromne razlike u imetku. Uspio je da mu vjeruju kako ih ne?e izneveriti.

U eventualnoj pobuni ima?emo posla ne sa glupom sujetom koljenovi?a, nego s fanati?nim ?ilavim seljaštvom koje ne zna da se organizuje, ali zna da se bije. Molim da se požuri s mjerama odvajanja ostalih begova od Huseina.

Husein izme?u ostalog ima i jedan raf pun austrijskih zbirki zakona i komentara. On ?ita više nego što se pretpostavlja. Naša je prednost što mu zemljaci to isto ne ?ine.

Nejasno mi je zašto mojim glasniciima ne dajete odgovore. Ne bi trebalo da me ostavljate u položaju obi?nog posmatra?a i izvješta?a. Ne znam ?ak ni ocjene mojih izvještaja. Molim za dozvolu da do?em u središte radi dogovora.

Zašto vas zanimaju izvori? To nije uobi?ajeno. Ipak, naveš?u tri. Jedan pisar koji krišom troši hašiš, a nema novaca za drogu, jedna žena koja gradi ku?u, da bi namamila nekog udovca, a mrzi dvije ro?ake vrlo bliske Gradaš?evi?evoj kuhinji, i jedan selja?i? iz tvr?avske straže koji se ubi da odje?om i rasipništvom stigne svoju zabludu o sebi junaku i koljenovi?u, ali je veoma tanke nafake. Ni jedno od njih ne primje?uje moju radoznalost, nego samo želju za ?askanjem i spremnost da im pomognem.

Novac sam dobio. Hvala na razumijevanju izraženom u sumi ve?oj od tražene. To ?e mi još bolje poslužiti da se utvrdim u ovoj ?aršiji.

U našoj struci mora se znati suština stvari, a ne želim da vam se ikad dogodi da moradnete ulaziti u suštinu Bosne, jer bi u tom slu?aju te vaše divne zlataste o?i za godinu dvije popile šutnja i depresija. Taj vaš zdravi zreli smijeh pretvorio bi se u bezglasno naricanje i jad kojim lijeka nema. Izvinite, ?ini mi se neko nezvan hoda ispred naših vrata, prošao je!

No, hvala bogu! Ipak za svaki slu?aj, skinite cipele, obucite moje papu?e, uzmite cigaretu me?u prste, prebacite nogu preko noge, ali slobodnije, za slu?aj da neko... kao slu?ajno otvori vrata, neka nas zatekne kao dvoje zaljubljenih,

tako,

hvala!

a sad ispijte pola ?ašice vinjaka, raskop?ajte još jedno dugme na prsima,

tako,

tako!

Ali, sad – daj bože da umjednem re?i koju pametnu rije?, jer vi ste tako divni...

izvinite, i pored sve moje zbilje i samodiscipline i ja sam živ ?ovjek, možda ?ak i senzibilniji i zaljubljuviji nego prosje?an Evropljanin. Da, na žalost!

Ali, ja vam po?eh – o suštini Bosne! Vidite, ta suština postoji, ali je još niko nije logikom spoznao. Svaka zemlja može se lako definisati sa nacionalnog, geopoliti?kog, etni?kog i kakvog ho?ete stanovišta. Bosna – ne! A ipak posjeduje sve kontinuitete i kontinuelne prerogative države koja je imala godine sjaja i godine robovanja, veli?inu jednog evropskog kraljevstva i bijedu rasitnjene osmanlijske provincije.

Vidite, naša Evropa ?ija se kreatorska radoznalost sve više svodi na turisti?ku, a misaonost na dnevnu feljtonistiku, pati od golemih zabluda o Bosni. Prva zabluda je da je Bosna orijent na Zapadu. A šta je, to ja ne znam. Teško je definisati an ?eneral, može se i?i samo parcijalnom analitikom.

Bosna je etni?ki i religijski šarenija od Levanta. Isklju?ivosti su arnautski tvrdo glave, pa se – od

krvavog iskustva, dodiruju mazno i meko i oprezno, a onda se s vremena na vrijeme potiru na stravi?an na?in, krvoproli?ima toliko emocionalnim i žestokim da bi svaka intervencija kulturne Evrope bila od boga poslana milost.

Valjda zbog toga je profil ovdašnjeg ?ovjeka za pojednostavljene evropske kriterije – velika tajna. ?ak i pod uslovom da znamo sve o evropskoj i orijentalnoj psihologiji i o svim varijantama njihovog križanja.

Ne, Bosna je nešto deseto, tragi?no, prizemno, dostojanstveno, smireno, bole?ivo, a istrajno.

Pogledajte taj svijet! Neprekidna napregnuta a nijema srdžba zbog ne?ega, možda zbog svega. Jedna bezglasna optužba i boga i neba i zemlje zbog svoje sudbine. Jedna tužna i tamna nesamokriti?nost koja ra?a ohole žrtve. Pa se kre?u kao u tragi?noj operi u kojoj svako igra naslovnu ulogu. Ne, teško mi je u ovom mom engleskom govoru na?i sve mekote, sve bjeline i polusjene za ta?nu fiksaciju finesa ovdašnjeg mentaliteta. Naša evropska neuroti?ka fleksibilija ima da izludi pred ovim tako primitivno, a tako ustrajno igranim kamenim spokojstvom. A kunem se, taj mir im je lažan. To je samo tvr?ava kojom ?uvaju preosjetljivost, možda i dublju i bolesniju od naše. Šta je u tvr?avi – ne znam. Možda samo nada strpljivih. Ili mržnja tla?enih. Ili sujeta vje?itih provincijalaca. Ne želim ni jednom našem prijatelju da bude obavezan probijati se preko zidina ove tvr?ave, kroz prašumu šutnje i neizmjernog nepovjerenja.

Jer, kamen je brbljiv spram usta ove zemlje ?ak i kad vam ki?enu dobrodošlicu niže, kad dugu sporohodnu pri?u tka, kad želi da vas nagovori ili razuvjeri. Ma šta ?inili, na kraju ste pred njima ipak nezgrapno došljak koga isprate tanak podsmijeh i fini prezir.

Ja sam uspio toliko da me prime kao bezazlenog malo nastranog prijatelja, i nau?io toliko da razaznam pravu namjeru u poplavi vještog govorenja i u?tivog slušanja. Arhiva centrale mi je svjedok koliko sam postigao, a samo bog i ja znamo po koju cijenu.

Margaret,

ja živim s tim i takvim svijetom, i najednom, nakon jedanaest godina tuge i pomr?ine, u trenutku kad su mi i vjera i ambicija i osje?aj dužnosti gotovo na izmaku od umora i o?aja, dolazite vi, lijepi, zra?ni, vedri da mi za ?etiri dana, za samo ?etiri dana u?inite život boljim a ovu dobrovoljnu robiju podnošljivom.

Jedanaest godina!

Možete li pretpostaviti šta za mene zna?i, nakon jedanaest godina neprekidne napregnutosti, gvođenog režima nad sobom i ?emera u sebi i oko sebe da imam pred sobom cijelu no? s vama... izvinite,

opet mi se ?ini da neko nezvan trapa oko naših vrata. Ne, u redu je! ipak – sješ?u pored vas na naslon fotelje i poljubiti vas... dajte usne! Mmm!

Hvala, Margaret.

Hvala vam i dajte da vam i ru?icu cjelivam.

Mog Morlaka odavno nema, a ja jednako provodim podneva i ve?eri kraj odškrinutog prozora, pla?em i ?ekam ga, a ?ekati je uzalud. Druže Turpijo, šta ?u, kud ?u sama, za ime božje?! Sjedim s mrtvim rukama u krilu, starim prebrzo, ružnjam prejako, te moje duge šutnje, moje zapomaganje ne dobacuju ni do koga zovom. Svijet vri i vrvi zanesen svojom vrtnjom, a ja kao leš, van matice, plutam bez cilja i smisla.

Ne pla?em ja za Morlakom mužem. Ni za Morlakom zaštitnikom. Ni za tijelom od kog ne mogu da se odviknem. Ja cvilim za sobom – njime živim ispunjenom. On je odnio iz mene ono što me držalo na nogama, što je hranilo nadu i temeljilo razlog za postojanje.

Živi život pršio je snove, mrsio ra?une i razarao vjeru. Gipkiji su se prilago?avali lako, Morlak nije pripadao njima. Pametniji su se povinjavali, ni njima Morlak nije pripadao. Tebe nije bilo kraj svakog opasnijeg gaza da prevedeš Morlaka. Tebe niko ni sa kog stanovišta ne može obavezivati

da ?iniš ?udo. Ja, pogotovu, ne mogu te ni za šta kriviti, jer – vidim, oprosti za ovu neu?tivost, ja osje?am da je i ta tvoja slavna ?vrstina, to spokojstvo, taj blistavi uvijek budan razbor, ka?em, da je to sve samo napregnuta opruga kojom jedva držiš svoje lomove i krize da ne provale, da je to samo škola vremena, a ne i pravo stanje stvari.

Nesre?e i knjige kojih sam se u nesre?i na?itala nau?ile su me da zaklju?ujem iako su mi zatrele svaku volju da poslije toga nešto preduzimam.

Tako, eto, živim ?utke tuguju?i.

Sama sam. Satrvena strahom i umorom sjedim u sobi s rukama u krilu i pla?em. No? je oko mene, gusta od zrelog rastinja, zagušljiva od prejakih mirisa. Htjela bih smireno da razmislim o svemu i donesem razboritu odluku, ali je moja misao samo siromaški žižak u tami. Na odškrinut prozor gledam preko krovova ne bih li vidjela bregove, ne bih li ?ula sjetan zvon s bronzine na ovnu predvodniku. Ali, gradski krovovi su kao mrtva?ki sanduci. Nebo opustošeno, visinski vjetrovi ne silaze ovamo da mi zamrse uvojke. Dolje duboko gmiže tu? svijet opsjednut samoživim nemirom, sapet tjeskobom u sebi i oko sebe.

A mog Morlaka nema.

Proklete uhode!

I od izmišljenih ?anjemo jad i pustoš.

Morlaka nema. Kao da nema mene.

Lako bih ja sa samom sobom, da sam ja sama u pitanju i da sam navikla misliti o sebi bez brige o svima. Ali, žilište nesre?e je daleko dublje od razloga moje li?ne tuge. Ja oko sebe vidim neizmjerne ?rtava ovakvih kao ja, kao moj Morlak, kao i ti, dru?e Turpijo, kao svi mi koji pamtim ratne strahote, svejedno da li ko?om ili samo okom. Pa pošto ne mogu da ubijem ubicu, da sa?e?em paliku?u, da kamenujem zvijer, jer sam nemo?na,

do?e mi da raspletom kose, da nagrđim prsa i lice i da kunem –
prokleti da ste,

vi... koji u pohlepi svog ra?una sr?ete ljudsku krv i mljackate ljudsko meso,

vi koji nare?ujete klanja i paljevine i vi koji koljete i palite,

vi zbog kojih moramo da bdijemo da nam djecu ne ugrabite, da nas drijemne u bukagije ne okujete,

vi koji pla?ate uhode i vi koji nas uhodite,

prokleti da ste!

Dabogda vam i žive i mrtve ?rtve na san i javu izlazile da vas pitaju,

one da pitaju, a vi ošinuti strahom i stidom da ne umijete odgovoriti! Dovijeka!

Zahvaljujemo porodici Derviša Suši?a što nam je dozvolila da objavimo odlomke iz romana njihovog oca.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.